

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 4	Стр. 1839-1853	Ниш	октобар - децембар	2012.
----	----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 14 Русо Ж.Ж.

Оригиналан научни рад

Примљено: 18.10.2011.

Ревидирана верзија: 29.10.2012.

Петар Бојанић
 Универзитет у Београду
 Институт за филозофију
 и друштвену теорију
 Београд

ДУХ ИНСТИТУЦИЈЕ ПОРЕКЛО И ТЕОРИЈА ИНСТИТУЦИЈЕ ЖАН-ЖАК РУСОА*

Апстракт

Текст је покушај конструкције једне могуће Русоове теорије институције на основу његових различитих употреби речи „институт“ и „институција“, а у светлу никада написаног дела *Политичке институције*. Испитују се основни извори и најважније Русоове инспирације, као и текстови који су могли бити пресудни за различите протоколе које Русо употребљава када мисли на институцију. У Русоовим текстовима се тематизује разлика између уговора (или закона) и институције у контексту неких Хјумових и Сент-Жистових фрагмената, а посебан нагласак се ставља на две пресудне Русоове намере: на теорију о доброј институцији или „шта је то добра институција?“, и „да ли су сила и насиље увек у њеном пореклу?“. Институције могу бити лоше и против човека (*„toutes les institutions qui mettent l'homme en contradiction avec lui-même ne valent rien“*), што и јесте разлог зашто Русо покушава да их поново установи приближавајући их тако човековој природи. Друга Русоова намера јесте да очисти и удаљи „добре институције“ од насиља и тако се супротстави својим славним претходницима (Хобсу, Хјуму, Паскалу, итд.). У тексту се питамо да ли је ова велика и увек проблематична теорија, о близини насиља и институција, први пут систематизована, а онда и стављена у други план, управо код Русоа.

Кључне речи: институција, насиље, политика, обичај, уговор

---

bojanic@instifdt.bg.ac.rs

* Текст је написан у оквиру потпројеката „Етика и политике животне средине: институције, технике и норме пред изазовом промена природног окружења“; број 43007, Биоетички аспекти: морално прихватљиво у биотехнолошки и друштвено могућем, број 41004 које финансира Република Србија, Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

THE SPIRIT OF THE INSTITUTION:
The Origin and Theory of the Institution in
Jean-Jacques Rousseau's Work

Abstract

This article is an attempt at constructing a possible Rousseauian theory of the institution, which is based on his various uses of words 'institute' and 'institution', and particularly in light of his never-written work *Political Institutions*. We examine the main sources of Rousseau's inspiration as well as the texts that might have been crucial in terms of various processes he used in his thinking on the institution. In his texts, Rousseau explores the difference between the social contract (or law) and the institution in the context of certain fragments of Hume and Saint-Just philosophy. The author particularly focuses on two crucial intentions governing Rousseau's theory of a good institution: "what is a good institution?" for Rousseau, and "are force and violence always at its origin?" Institutions can be bad and in opposition to man ("toutes les institutions qui mettent l'homme en contradiction avec lui-même ne valent rien"), which is why Rousseau is trying to reestablish them, thus bringing them closer to human nature. His second intention is to purge or distance 'good institutions' from violence and thus stand against his famous predecessors (Hobbes, Hume, Pascal, etc.). Was this great and controversial theory about the proximity of violence and institutions first systematized in Rousseau's work, and then pushed aside?

Key words: Institution, Violence, Politics, Custom, Contract

Уколико треба да се објасни Русоов (Jean-Jacques Rousseau) чувени покушај дефинисања институције и објашњавања њеног „духа“, већ употреба синтагме *l'esprit de l'institution* (дух институције) могла би да представља симптом специфичне тешкоће, а можда и неуспеха Русоовог великог подухвата. Који су разлози због којих Русо одређење институције не успева прецизно аргументисати, него често употребљава нејасну конструкцију на основу које постоји нешто што тек одговара институцији, што је могуће детектовати „као“ институционално и што се „односи на њу“ и по „мери је“ институције? Институција се, дакле, не приказује као институција (или као процес институционализовања), као нешто суптанцијално (због тога „супстантив“ институција јесте сасвим неизванстан), него као извесна форма (или фигура) која одговара ономе што би требало да буде права и истинска институција. Зашто? Прецизније, питамо се да ли насиље и сила који се налазе у темељима институције, или које институција као таква сасвим искључује и оставља по страни, пресудно опредељују речи „институција“ и „институционално“?

У тексту Леа Левентала (Löwenthal, 1990, стр. 169–206) из 1926. године, „*Gewalt und Recht in der Staats- und Rechtsphilosophie*

Rousseaus und der deutschen idealistischen Philosophie“, који је аутор представио као свој државни испит (*Staatsexamensarbeit*), а писан је неколико година после познатог Бењаминовог (Walter Benjamin) текста „*Zur Kritik der Gewalt*“¹, налази се неколико закључака који би могли да послуже у скицирању порекла Русоовог псеудопојма „институција“ и извора његовог никада завршеног пројекта „Политичке институције“ (*Institutions politiques*). Иако Левенталов текст нема практично никакав утицај на друге текстове свога времена, његова критика Бењамина би данас свакако могла да буде актуелна. Русоова теорија, коју Левентхал супротставља Бењамину (и не само њему), могла би да се искористи у супротстављању теорији институције Дејвида Хјума (David Hume). Прецизније, истраживањем односа између права и насиља (силе) отворила би се могућност реконструкције „институција“ и разлика у разумевању институције код Хјума и Русоа. Према Левенталу, два (од постојећа четири) резултата Русоове теорије јесу да насиље не утемељује право, односно да је насиље које је утемељено правом *nonsens* (*Gewalt begründet nie Recht; rechtsbegründende Gewalt ist eine contradictio in adiecto*), и да искључиво право може да утемељи насиље (*Recht allein kann Gewalt begründen*)². Иако Русо не употребљава реч „утемељење“ (он, напросто, пише: *la force ne fait pas droit*, сила не чини право), изгледа да би порекло Русоове „институције“ или „институција“ прелиминарно и приоритетно требало удаљити од насиља и различитих фантазија о трансформисаној или инкорпорисаној сили. Али то није све што би морао да садржи један евентуални увод у Русоову „теорију институције“ или „теорију духа институције“. Одговори на питања: „зашто, или откуд институција код Русоа?“, „зашто се реч институција налази у наслову његовог животног пројекта и зашто овај пројекат на крају превазилази његове снаге?“³; „који ‘институционалисти’ претходе Русоу и на који начин Сен-Жист (Saint-Just) преузима од Русоа везу институције и корупције у својој теорији ‘револуционарних институција’?“; „која је разлика између уговора и институције, обичаја и закона с једне, и институције с друге стране?“ – исто тако захтевају

¹ Левентал помиње Бењаминов текст на 174. страници.

² Löwenthal, 1990, 189. „*Auf Gewalt gegründetes Recht ist für Rousseau ein logischer Unsinn*“. Cf. 184. „*Convenons donc que la force ne fait pas droit, et qu'on n'est pas obligé d'obéir qu'aux puissances légitimes*“. „*La folie ne fait pas droit*“ (Rousseau, 1964, стр. 354-356).

³ Писмо Моултоу, 18.1.1762. „Морам вам рећи да у Холандији штампам једно мало дело чији је наслов *Друштвени уговор*, или *Начела политичког права*, који представља део једне веће књиге, насловљене *Политичке институције*, коју сам почео да пишем пре десет година да бих је напустио када сам одлучио да више не пишем, као и да је тај подухват у сваком случају превазилазио моје моћи“ (Rousseau, 1964, стр. XCIX).

нова размишљања о много сложенијим дилемама које се тичу једне могуће теорије или филозофије институције. На пример, зашто је теорија институције „још увек у настајању“ (*still in progress*), или „још увек у свом детињству“ (*still in its childhood*) (Searl, 2005, стр. 22)? Да ли је теорија институције, заправо, теорија поређења различитих традиција институционализовања, јер нема много сличности између пројекта Уријуа (Houriou) и Ренара (Renard), Гелена (Gehlen) или Серла (Searle)? На крају, који је уопште значај Русоа у конституисању једне имагинарне теорије институције? Да ли, заправо, Русоу другејемо позитивну и конкретну теорију институција, јер нема ниједног места на којем Русо институцију посматра као препреку, као нешто „окамењено“ и „мртво“, или као нешто неаутентично, где он позива на реконструкцију, отпор, борбу и рушење институција.

„Не сматрам јавном институцијом (*institution publique*) те смешне установе (*risibles établissements*) које називамо колецима“ (Rousseau, 1966, стр. 44), каже Русо на почетку књиге *Emile*. Да би институција заиста била институција, и да би била именована речју „институција“, нужно је, *de facto*, да буде поново институционализована. То је разлог зашто Русо и уводи синтагму „*l'esprit de l'institution*“. Овакав „позитивни“ институционални ангажман је идентичан и за Хјума, Сен-Жиста или за Жил Делеза (Gilles Deleuze) и Серла.

*Четири извора, четири претпоставке о
пореклу институције код Русоа*

Прва претпоставка о првом извору институције – не заборавимо да Русо никада није тематизовао ову реч или написао серију од неколико реченица у којој би се потрудио да експлицитно објасни значење институције – могла би да се односи на Самуела Пуфендорфа (Samuel Pufendorf) или, тачније, на француског преводиоца његове књиге *Природно право и право народа* Жана Барберака (Jean Barbeyrac). У првом одељку књиге I, који је назван „Порекло моралних бића и њихове различите врсте уопште“ (*De l'origine des Etres Moraux, et de leurs différentes sortes en général*), Барберак преводи Пуфендорфов параграф IV, (*Porro uti modus originarius producendi entia physica est creatio; ita modum, quo entia moralia producuntur, vix melius possis exprimere, quam per vocabulum impositionis*) на следећи начин:

„Пошто су Физичка Бића превасходно производи Стварања; не бисмо знали на бољи начин показати како се формирају Морална Бића другачије него кроз појам *Институције* (*Comme les Etres Physiques, sont originaires produits par la Création; on ne sauroit mieux exprimer la manière dont les Etres Moraux se forment, que par le terme d'Institution*)“.

Марио Ричиарди (Mario Ricciardi) је недавно одлично описао, користећи се једном анализом термина „институција“ коју је спровео Рикардо Орестано (Riccarda Orestano), како је превођење књиге Самуела Пуфендорфа (*De iure naturae et gentium*) на француски померило значење и употребу речи институција. Занимљиво је како је Барберак објаснио свој избор. Пошто на француском језику он не налази адекватну реч за реч *imposition*, Барберак је приморан да брани своје решење.

„Нисам нашао бољи појам који би изразио *impositio*; (...) *institution* се користи за све што је измишљено и установљено, за разлику од онога што потиче из природе; (...) наш аутор (Пуфендорф) жели управо то да каже када тврди да су моралне ствари као такве *наметнуте*, и да нису *такве по себи* или *по природи*. Али, ако се добро сећамо њених начела, које сам посебно развио у две наредне Примедбе, биће лако променити нешто од стечене идеје о појму *Институције*, приписујући јој управо оно на шта је мислио наш Аутор. Увек ћу ову реч писати курзивом када она одговара латинској речи *impositio*, у значењу који она притом има; и то ће важити једном за свагда“ (Ricciardi, 2007, стр. 169; Orestano, 1982, стр. 175).

Дакле када Пуфендорф изговори „*vocabulum impositionis*“, мисли Барберак, он заправо има на уму (*l'esprit*) „*institution*“ или то што изговара на латинском је у духу онога што на француском значи реч „*institution*“. Још једанпут, онога тренутка када Пуфендорф напише – не изговори, него заиста напише *impositionis* – ако познајемо француски језик, прецизније ако поредимо „дух“ два језика, и питамо се шта је заправо Пуфендорф мислио када је писао то што је писао – резултат је реч „*institution*“ написана на француском језику. Барбераков превод је тада свакако био новина јер се средњовековна употреба ове речи на старофранцуском језику односи или на образовање и инструкцију (формацију, колеџ, школу) или на „наредбу“. Једнако као и на енглеском језику. Ако пратимо Русоов пројекат и „дух“ његових никада довршених и довољно аргументованих реченица о институцији, јасно је да он комбинује ово прво значење институције као инструкције и образовања („*l'instruction publique*“ или „*l'éducation publique*“) са овим Барбераковим преводом.

Ипак, да ли на овом месту заиста не постоји било каква колизија? А, ако је и има, како је се Русо ослобађа? Институционализовати, или, Русоовим речима, „установити, институционализовати народ“ (*instituer un peuple*) („*Du peuple à instituer*“⁴) значи променити природу свакога појединачно и свих заједно, регенерисати оно што

⁴ Rousseau, 1964, 318. У првој верзији списа *Du contrat social* Русо каже „обликовати Народ“ (*former un Peuple*) (1964, стр. 313).

је дегенерисано, и поново створити оно што је већ створено. Контрадикција која се налази између природе и институција, коју помиње Пуфендорф, а чије опасности је Русо увек свестан (Rousseau, „Fragments politiques“, 1964, стр. 510) – сетимо се свих његових инсистирања да сачува невиност првог стваралачког акта природе и људске природе као такве („превасходно производи Стварања“ (*originellement produits par la Création*)) – могла би да се реши актуализовањем регулативног атрибута „добра институција“ (*bonne institution*) која је у духу древних институција и, што је најважније, која враћа истинску „прву“ и „изворну“ људску природу коју су лоше институције поквариле. Институционализовати је тако увек „поново институционализовати“, то јест, поново регенерисати не само политичке институције као такве (на пример колеце и државу, или оперу⁵), него и саму људску природу.

„Све што раскида друштвено јединство, не вреди ништа; све институције које човека доводе у противречност са самим собом не вреде ништа“⁶.

„Природни човек (*l'homme naturel*) је све за себе; он је бројна јединка (*l'unité numérique*), апсолутна целина, која постоји у односу на саму себе или у односу према нечему себи сличним. Грађански човек (*l'homme civil*) је само разломљена јединка (*unité fractionnaire*), која зависи од именитеља, а вредност јој зависи од целине која ствара социјално тело (*le corps social*). Добре су оне социјалне институције, које најбоље знају променити човека (*Les bonnes institutions sociale sont celles qui savent le mieux dénaturer l'homme*), одузети му његово апсолутно постојање (*existence absolue*), и пружити му уместо тога релативно постојање, те тиме његово *ja* пренети у општу јединку (*transporter le moi dans l'unité commune*), тако да се сваки појединац не сматра више јединком (*ne se croie plus un*) него једним делом целине, те је осетљив још само у целоце (*plus sensible que dans le tout*)“⁷.

⁵ „Париска опера би могла бити једна много лепа политичка институција, која се тим више не би допадала људима од укуса“ (Rousseau, 1823, стр. 417).

⁶ Русо, 1993, стр. 123. Наводи из овога издања су систематски модификовани. Rousseau, 1964, стр. 464.

⁷ Русо, 1950, стр.11. Превод често модификован. Rousseau, 1966, стр. 39. Два аналогна фрагмента овоме налазе се у спису *Друштвени уговор*: „Једном речју, треба да човеку одузму његове властите силе да би му подарио друге које су му стране и којима он не може да се служи без туђе помоћи. Уколико се те природне силе више умртве и униште, утолико су стечене силе веће и трајније, утолико је институција чвршћа и савршенија (*plus aussi l'institution est solide et parfaite*)...“; „Да би, међутим, тело владе (*corps du Gouvernement*) постојало, поседовало стварни живот и тиме се разликовало од државног тела (*corps de l'Etat*); да би сви његови чланови могли да дејствују сложено (*agir de concert*) и да одговоре сврси ради које је оно установљено (*institué*), потребно му је једно посебно *ja*, једна заједничка осетљивост свим његовим члановима (*sensibilité*

Данас, после скоро триста година различитих читања оваквих фрагмената, и после проналаска различитих инструмената који нам помажу да их читамо, а које смо усвојили успостављањем дистанце према оваквим текстовима, знатно је лакше реконструисати Русоову идеју уговора. Прецизније, чини се да је, на пример, сада лакше пронаћи Русоове властите саботаже и тешкоће у формулацији колективне интенционалности („*transporter le moi dans l'unité commune*“; „*plus sensible que dans le tout*“). У питању није само његова наклоност према природи (природа је увек позитивнија и конкретнија од институција, и то свакако деградира његов институционализам) – јер, неколико деценија касније ће, на пример, Кант инсистирати, свакако у духу свога времена, да је рат нешто што је присутно и свакодневно, што је овде и између нас, за шта није потребан додатни напор, док је мир нужно институционализовати (*der Friedenszustand muss also gestiftet werden*)⁸ – него Русоово чудесно, али понекад монструозно искривљавање математике или каузалности, његова оклевања и непрецизност у терминологији (*pacte, contrat, convention*; ове три речи су често у синонимији у спису *Друштвени уговор*) швајцарски и увек парадоксални национализам (назвао бих га алпском носталгичном сензибилношћу)⁹, различита компликовања у разликовањима између човека и грађанина, и изнад свега, отпор да прихвати језик, или писмо, као основну институцију процеса институционализације. Да ли је онда реч „институција“ или синта-

---

commune à ses membres), једна сила, једна особена воља, која ће тежити његовом одржању (*tende à sa conservation*)“ (Русо, 1993, стр. 54, 70; Rousseau, 1964, стр. 381–382, 399).

⁸ Kant, 1923, стр. 349. Кант, филозоф, а не правник, девалвира велики напор теоретичара природног права и права народа, пре и после њега, који су управо сталним покушајима институционализације рата успели да смање латентно присуство рата у нашим животима. Осим глагола *stiften* и *urstiften*, Хусерл (Husserl) користи немачке речи *Stiftung*, *Urstiftung*, *Nachstiftung* или *Endstiftung*. Рана Хусерлова рецепција у Француској, рад различитих филозофа у његовом архиву и дилеме у вези са преводом речи *Stiftung* са *institution*, чини од „Хусерла“ чисто „француску ствар“. Мерло-Понти (Merleau-Ponty) преводи реч *Stiftung* – „дивну реч *Stiftung* (*le beau mot de Stiftung*), коју је Хусерл употребљавао да би означио бесконачну плодност сваког тренутка у времену” – као институција.

⁹ Овде не мислим само на неке познате неодмерене изјаве о космополитима и космополитизму, о Европи („Данас више нема Француза, Немаца, Шпанаца, па чак ни и Енглеца, ма шта се о томе тврдило; постоје тек Европљани“ (Rousseau, 1993а, стр. 160; Rousseau, 1964, стр. 960), већ о Русоовом чврстом уверењу да су институције суштински националне и да управо се „националним институцијама обликују гениј, особеност, укуси, и обичаји некога народа, на основу њих народ јесте то што јесте, а не неки други народ, управо га институције надахњују жарком љубављу према домовини, заснованом на навикама које се не могу искоренити...“ (Cf. Русо, 1993, стр. 63; Rousseau, 1964, стр. 392).

гма „добра институција“ додаток речи „уговор“ или конкретизација речи или Русоове теорије „уговора“? Институције, политичке институције, држе једно друштво заједно и омогућују да нам заправо друштвени уговор (као што знамо, то је назив малог поглавља велике књиге *Institutions politiques*, коју Русо спрема) непрестано буде алузију на потпис, папире, на потписане уговоре, исправе, декларације, крштенице, умрлице, документе, повеље, једноставно речено, на писане и усмене обавезе.

Друго значење речи „*institution*“ (наредба), које нас враћа Хобсу (Thomas Hobbes), уводи нас у другу једнако имагинарну претпоставку, пошто не постоји никакав знак да је Русо заиста читао Хјумово главно дело у тренутку када је организовао протоколе употребе речи „институција“. Покушаћу да конструишем један евентуални фиктивни отпор Русоа према Хјуму, користећи се, заправо, Хјумовим познатим и доказаним отпором према Русоовим текстовима и његовим негирањима и одбацивањем теорије уговора.

„*To institute*“ код Хобса значи „одлучити се“, „одлучно нешто започети“. То је одлучни субјективни чин стварања нечега (из ничега), који је заправо супротан (али и аналоган) стварању природе и врши га активни Хобсов субјекат. Неизвесност субјекта, али и изненадна појава објекта институционализације (*institué*) постигнута је на основу најмање три симултане и комплементарне операције. Запостављање сувереног акта утемељења једног друштвеног облика спроводи се појавом уговора (двоје, две стране се усаглашавају, уместо једне суверене одлуке), потом, увођењем мноштва субјеката или групе (колектива) чији појединци заједно „врше“ процес институционализације или, на пример, „легализације“ властите имовине, и на крају, открићем да одлука или институционализација није савршена и да није завршена. Зашто институционализација, или зашто институција није савршена, односно, зашто није суверена или инаугурална, Хјум експлицитно показује на два места:

„Време и обичајност дају ауторитет свим облицима владавине и свим наследствима владара; и она сила, која се најпре оснивала на неправди и насиљу, постаје временом законита и обавезујућа“ (Хјум, 1983, стр. 480; Hume, 1739, стр.10).

„Време постепено отклања све ове потешкоће и прилагођава нацију према онима који су њихови пуноправни или рођени принчеви, ту породицу коју су у почетку сматрали као узурпаторе или туђе освајаче. Настојећи да утемеље ово схватање, они нису прибегавали било којем појму добровољног пристанка или обећања, за које су знали да никада, у овом случају, никада нису ни били очекивани или захтевани. Првобитно установљење је протекло у насиљу и прихваћено је из нужде. Наредну администрацију такође подржава моћ и народ је прихвата, али не као ствар избора, већ из обавезе“ (Hume, 1752).

Вероватно нико пре Хјума овако прецизно не понавља да је насиље („насиље и неправда“), на почетку, и да је Хобсово „*to institute*“ или Хјумово „*to establish*“ сасвим запрљано насиљем.

Шта, дакле, ради Хјум? Како је померена перспектива или нагласак са „институције“ на оно што је „институционалисано“ (*institué*)? У оба фрагмента које смо навели Хјум показује да време, пред очима мноштва људи, постепено сакрива (или открива) оно што се налази у извору моћи и установа (*establishment, administration*). Временом, дакле постепено, одвија се процес институционализације или обртања насиља и неправде у стабилне облике који обавезују не само оне који учествују у овим првим насиљима и неправдама, него и све оне који ће тек временом, накнадно, постати чланови једне заједнице. Дакле, Хјум препознаје два процеса: прво препознаје обресе насиља и неправде унутар моћи институције, *испод* институције, односно, некадашњи процес „утемељивања“ (*was founded only on injustice and violence*) и „обликовања“ (*was formed by violence*), али истовремено тврди да ће неколико чинилаца учинити да ова силуэта избледи и буде „институционализована“. Иако изгледа да су кључни чиниоци за остваривање овог другог процеса време (протицање времена), односно, заједнички ангажман мноштва људи – нема институције без мноштва који су притиснути, контролисани, обавезани, принуђени, повезани, итд. – нужно је додати да је процес „институционализације“ *a priori* експанзиван и никада парцијалан. Дакле, сви морају да буду ангажовани и свака врста насиља мора бити укинута. Ничега нема што је *изван* институције. Да би престало насиље које уништава делове заједнице, и које силом окупира предмете и територију, да би престало насиље из простог егоизма и ограничености, Хјум сматра да је нужно заједнички стабилизovati затечено стање (*establishment*), а да ће производ овога процеса бити моћ, односно *institution* као манифестација моћи. Две речи, *establishment* и *institution*, које Хјум разликује, иако их је веома компликовано прецизно раздвојити, могле би да објасне, парадоксално, све оно што дугујемо Русоу и Сен-Жисту. Терор и корупција, дакле две „форме“ насиља које су изван институције или које тек треба да буду институционализоване по Русоу и Сен-Жисту¹⁰, налазе се тачно на месту ових Хјумових анализа и на месту предлога *испод* (*establishment*) и *изван*

¹⁰ „*La terreur peut nous débarrasser de la monarchie et de l'aristocratie; mais qui nous délivrera de la corruption? Des institutions*”, речи су Сент-Жиста (Deleuze, 1953, стр. 35; Saint-Just, 2004, стр. 1135). Веома често Русо у близини речи „институција“ варира различите облике пропалог, деформисаног, трулог: „*la corruption, le terme extrême*“, „*sans se corrompre ni s'altérer*“, „*extrême de la corruption*“ (Rousseau, 1964, 188–189); „*l'abus de l'institution*“, „*degeneration*“, (Ibid, стр. 902, 903).

(*institution*). Када се институције покваре и изопаче (*pervert*), када их људи и људска природа запрљају, када институције окупирају перверзија (још једна реч коју Хјум употребљава) и корупција, онда је управо могуће спознати да се у пореклу ових *establishment*-а налази исто то насиље (убијање, пљачка, итд.) или терор. Насиље или терор постају видљиви „елементи“ поретка и институције (на пример, институције својине која веома интересује Хјума) онда када изгледају недовољни да спрече опште супротстављање процесу институционализације.

Три примедбе

Код Русоа је насиље увек с оне стране политичког тела, или, институција се суштински супротставља, она штити од насиља или од потенцијалног, будућег насиља. У књизи *Друштвени уговор* Русо неколико пута показује да је сасвим свестан да се институција, или политичко тело, може изопачити и постати плен насиља против којег је и била установљена (*à la violence contre laquelle il fut institué*) (Ruso, 1993, стр. 96; Rousseau, 1964, стр. 432). Међутим, чини се да за разлику од Хјума или Сент-Жиста (понављам овде једну прилично успелу конструкцију из раних Делезових текстова о близини ова два мислиоца институције), Русо је песимиста, није никакав алхеми-чар и не претвара насиље у оно што оно није. „Рекло би се, каже он у *Lettres écrites de la montagne*, „Институција коју сад чините је добра у садашњости али је лоша у будућности; добра је за успостављање јавне слободе, али је лоша да је сачува (*conservé*), те тако оно што сада представља вашу сигурност, за кратко време ће представљати ваше окове“ (Rousseau, 1964, стр. 816).

Остале две примедбе се тичу велике тешкоће и неизвесности да се једна евентуална Русоова теорија институције може означити и лако подвести под две веома ефектне и међусобно тотално различите поделе. Наиме, Русоова позиција се заиста одупире класификацији Амар-тја Сене о два разумевања институције (*comparative i transcendental framework*) јер припада истовремено и једном и другом. Русоа заиста непрестано интересује идеална институција, али је он такође и апсолутни, или можда први истински, „компаративиста“ (пример су свакако његови текстови, његове студије случаја о Женеви, Пољској и Корзици).

Друго разликовање је Делезово, које он успоставља између институције и уговора. Иако написано у хјумовском духу, оно апсолутно не ставља у питање Русоов пројект и његову теорију уговора. Јер, коначно, институција и уговор се не искључују него допуњују.

„Познато нам је правно разликовање између уговора и институције: први, у начелу, претпоставља вољу уговорних страна, дефинишући између њих систем права и обавеза и не може га нарушити неко трећи (*n'est pas opposable aux tiers*), време трајања му је

ограничено; институција настоји да дефинише дуготрајни статус који не зависи од воље и непрестан је, конституише моћ, власт, и учинак му може оспорити неко трећи (*dont l'effet est opposable aux tiers*)“ (Deleuze, 1967, стр. 77–78).

Монтескје (Montesquieu) представља трећи тренутак у развоју институционалног театра. У питању није само варијација наслова његове славне књиге – Русо неколико пута помиње синтагму „*l'esprit de l'institution*“ покушавајући да пронађе трагове идеалне институције у прошлости и с ону страну постојећих институција – већ неколико сасвим експлицитних потеза. Монтескје је тај који вреднује институције и испитује случајеве и услове када нека институција уопште може да буде добра или изванредна (*les admirables institutions* прошлости и *les admirables institutions* старих времена, омиљена је Монтескјеова опсесија)¹¹. Изгледа да замислио Русо да направи велику књигу представља дуг или покушај да се понови ангажман Монтескјеа. Поред тога, наслов те никада ненаписане књиге вероватно је и сам преузет од Монтескјеа. У поглављу IX „Да ствари које треба да се уреде путем начела грађанског права ретко могу да буду уређене путем начела закона религије (*par les principes des lois de la religion*)“, своје славне књиге Монтескје пише:

„Римљани су састављали правилнике како би у републици сачували (*conserver*) добар углед жена: биле су то политичке институције. Онда када је успостављена монархија, у њој су настали јавни закони, и то на начелима цивилне власти“.

„*Conservation*“ или „*conserver*“ (сачувати, одржати) је прва функција коју политичка институција, или институција као таква, треба да врши и вероватно се читав пројекат Русоа најлакше може објаснити овом Монтескјеовом назнаком. Међутим, да би институција заиста остала стабилна и трајала у времену, да би сачувала оно због чега је и настала, и да не би пропала у будућности (овај гест је свакако необично важан јер институција треба да задржи, да супростави времену и корупцији путем одређених правила и процедура, нешто што се у овом примеру односи на једну групу, на групу жена), Русо често говори о томе како и када је институција „створена“ или институционализована. Када је прави тренутак за институцију, када и како се започиње и прописује да нешто треба да траје и да се „чува“ у времену и од времена? Чини се да би управо Монтескје могао да помогне у одређивању онога што Русо на једном месту зове „тре-

¹¹ У првој верзији књиге *Du contract social* (овај одломак је избрисан у оригиналном издању) поглавље III „Du Legislateur“ завршава се једном сличном патетичном одом држави чија је институција „небеска и неуништива“ (*celeste et indestructible*) (Rousseau, 1964, стр. 318).

нутак институције“ (*le moment de l'Institution*) (Rousseau, 1964, стр. 186). У питању је почетак, као и утемељење институције, а Русо сматра да управо један став из Монтеѕкјеове књиге *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* треба да буде парадигма коју почетак сваке институције треба да задовољи. Русо парафразира овај став на следећи начин:

„При рађању друштава, старешине република су они који праве институцију, а потом институција обликује старешине републике“ (Ruso, 1993, стр. 54; *Dans la naissance des sociétés, ce sont les chefs des républiques qui font l'institution, et c'est ensuite l'institution qui forme les chefs des républiques.* Rousseau, 1964, стр. 381).

Требало би оставити по страни суверене који праве институцију (институција је у једнини) и заинтересовати се за начин којим Русо покушава да трансформише ову већ померену каузалност Монтеѕкјеове реченице. Суверен ствара нешто што ће се и на њега односити и што ће га ограничавати. Правила управо обликују онога који их прогласи или који их производи. Дакле, институција јесте институција, једино ако задовољава овај услов – да формира оне који могу да је створе и то тек када је она сама створена. У супротном, не ради се о институцији нити се ради о институционалном стварању. Ево како Русо прави још један обрт и дефинитивно ремети линеарну каузалност нејасном схоластичном комбинаториком. У фрагменту који следи суверен је народ, али овога пута последица или утицај закона и институција на народ треба да претходи самом институционалном акту. Дакле, народ треба да буде већ формиран пре самога стварања закона или институција. Разлог ове Русоове конструкције јесте и даље његов покушај да институционално и суверено стварање очисти од било каквог насиља:

„Да би један народ који се рађа могао да окуси здрава начела политике (*goûter les saines maximes de la politique*) и да следи основна правила државног разлога (*les règles fondamentales de la raison d'Etat*), треба да последица може постати узроком (*il faudroit que l'effet put devenir la cause*), да социјални дух (*l'esprit social*), који треба да буде дело институције предходи (предводи) самој институцији (*l'ouvrage de l'institution présidât à l'institution même*), и да људи пре закона буду оно што треба да постану помоћу њих (*et que les hommes fussent avant les lois ce qu'ils doivent devenir par elles*). Тако, дакле, законодавац, не могавши да употреби силу ни правосуђе (*ni la force ni le raisonnement*), мора да прибегне ауторитету друге врсте, који би се могао придобити без насиља и с којим би се могло уверавати без убеђивања (*qui puisse entraîner sans violence et persuader sans convaincre*)“ (Ruso, 1993, стр. 55–56; Rousseau, 1964, стр. 383).

Град Спарта и његове политичке институције су последња, четврта претпоставка о пореклу Русоових рефлексива о институцији.

Русоово евоцирање Спарте и античких институција указују на разлику између закона и обичаја у односу на институцију, али и на значај срца¹² и духа унутар процеса институционализације. У писму Даламберу (D'Alembert) Русо наводи:

„Једна друга, не мање важна, примедба јесте да се обичаји и универзална правда не успостављају указима и законима као посебни случајеви правде и строгог права; или, ако понекад закони утичу на обичаје, то је када на основу њих успостављају своју снагу. Ту исту снагу, закони потом враћају назад у некој врсти, истинским политичарима добро знане, реакције. Првенствена функција спартанских Ефора (дословно, надзорника закона, прим. прев.) када су ступали на сцену, састојала се у јавној објави којом се не придружују грађанима да би посматрали законе, већ да би их волели, и да им њихово посматрање не би тешко пало. Та објава, која није представљала истински образац, савршено указује на институционални дух (дух институције) Спарте којим се закони и обичаји интимно уједињују у срцима грађана, чинећи, такорећи, једно јединствено тело. Немојмо ласкати самима себи сматрајући да се Спарта поново рађа у трговачким оквирима и љубави према профиту. Ако бисмо имали иста начела, у Женеви бисмо без икаквог ризика могли поставити такав призор: али тада грађанин и буржуј у њу никада не би ногом крочили“ (Rousseau, стр. 1780-89, 507-508).

Сви услови и сви проблеми „образовања институција“ (*institutional building*) овде су на једном месту: у Спарти и у будућој капиталистичкој Женеви, празном граду без *грађана*. Волети закон или волети максимум не значи појединачно понављати и анализирати текст закона, а онда и инкорпорисати текст закона у срцу, него објавити јавно (*proclamation*) заједницу, бити заједно и остати заједно у граду. Срце никада није у једнини; срце је заједно и зато је оно амблем институције за Русоа. Иако у првом делу фрагмента Русо одваја законе од обичаја (проблематично је како и када уопште Русо даје предност обичајима над законима¹³), на самом крају он показује да је тело, политички корпус (*corps politique*) – које чине срца грађана, закони и обичаји – уједињено путем духа и институције, то јест, присуством и говорним чиновима (*proclamations*) надзорника закона (*les*

¹² „Срце је најважнији орган државе: „Законодавна власт је срце државе, извршна власт је њен мозак, који даје покретљивост свим деловима. Мозак може да се парализује, а индивидуа и даље живи. Човек остаје имбецил и живи: но чим срце престане са својим радњама, животиња је мртва“ (Русо, 1993, стр. 90; Rousseau, 1964, стр. 424).

¹³ „Да су политичари били мање заслепљени својим амбицијама, видели би како је немогуће да било каква установа не може деловати у духу властите институције, ако њоме не управља закон дужности; увидели би да је највећи подстрек јавног ауторитета у срцу грађана и да за одржавање владавине ништа не може надоместити обичаје“ (Rousseau, 1993b, стр. 26; Rousseau, 1964, стр. 252).

Ephores). Русо објашњава да надзорници или градски полицајци Спарте не надзиру да би кажњавали, не поступају стриктно по максими закона, него својим *proclamations* трансформишу појединце у групу, у заједницу (видети: Русо, 1993, стр. 179; 64–65; Rousseau, 1964, стр. 187–188; Rousseau, 1964, стр. 394). У *Писмима с планине (Lettres écrites de la montagne)* Русо из другог угла објашњава шта то значи распад институције. „Онда када целокупно Тело непрестано делује против духа своје институције, оно је лоше институционализовано“ (*Or tout Corps qui agit constamment contre l'esprit de son Institution est mal institué*) (Rousseau, 1964, стр. 834). Дакле, одговорност за деловање и отпор *Corps* према политичким институцијама, *de facto* према полицији или инспекцији (*Ephores*), Русо проналази искључиво у лоше изведеној институционализацији. Овај обрат свакако изненађује и кадагод се поново буде појавио у историјама „образовања институција“, потврђиваће да је Русо увек у нашим срцима.

ЛИТЕРАТУРА

- Deleuze, G. (1953). *Instincts et institutions (textes choisis et présentés par G. Deleuze)*. Paris: Hachette.
- Deleuze, G. (1967). *Présentation de Sacher-Masoch. Le Froid et le Cruel*. Paris: Minuit.
- Kant, I. (1923). Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. *Kants gesammelte Schriften*. vol. 8. Berlin: W. de Gruyter.
- Löwenthal, L. (1990). *Philosophische Frühschriften*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Orestano, R. (1982). 'Institution'. Barbeyrac e l'anagrafe di un signifato. *Quaderni Fiorentini* 1(11–12), 175.
- Ricciardi, M. (2007). Diritto natural e ontologia sociale: alle origini della teoria dei fatti istituzionali. *Rivista di estetica*, XLVII(3), 169.
- Rousseau, J. J. (1780–89). *Lettre à M. D'Alembert*. vol. 6. Paris: Du Peyrou-Moultou, Quatro.
- Rousseau, J. J. (1823). *Julie ou la nouvelle Héloïse. Œuvres complètes*. vol. 1, Paris: P. Dupont.
- Rousseau, J. J. (1964). *Du contrat social, Œuvres complètes*, vol. 3. Paris: Pléiade.
- Rousseau, J. J. (1966). *Emile ou de l'éducation*. Paris: Garnier-Flammarion.
- Ruso, Ž. Ž. (1950). *Emil ili o vaspitanju*. Beograd: Znanje.
- Ruso, Ž. Ž. (1993). *Društveni ugovor*. Beograd: Filip Višnjić.
- Ruso, Ž. Ž. (1993a). Razmatranja o vladavini u Poljskoj. *Politički spisi*. Zagreb: Informator.
- Ruso, Ž. Ž. (1993b). Rasprava o političkoj ekonomiji, *Politički spisi*. Zagreb: Informator.
- de Saint-Just, A.L. (2004). *Institutions républicaines, Œuvres complètes*, Paris: Gallimard.
- Searle, J. (2005). What is an institution?. *Journal of Institutional Economics*, 1(1), 22.
- Hume, D. (1739). Of the objects of allegiance. *A Treatise of Human Nature*. Book III, part 2.
- Hume, D. (1752). Of the Original Contract. In *Essays Moral, Political, and Literary*. London: Liberty Fund Inc.
- Hjum, D. (1983). *Rasprava o ljudskoj prirodi*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Petar Bojanić, University of Belgrade, Institute for Philosophy and Social Theory,
Belgrade

THE SPIRIT OF THE INSTITUTION:
The Origin and Theory of the Institution in
Jean-Jacques Rousseau's Work

Summary

This article is an attempt at constructing a possible Rousseauian theory of the institution, which is based on his various uses of words 'institute' and 'institution', and particularly in light of his never-written work *Political Institutions*. The author examines the main sources of Rousseau's inspiration as well as the texts that might have been crucial in terms of various processes he used in his theoretical considerations on the concept of institution. In his texts, Rousseau explores the difference between the social contract (or law) and the institution in the context of certain fragments of Hume and Saint-Just philosophy. The author focuses on two crucial intentions governing Rousseau's theory of a good institution: "what is a good institution?" for Rousseau, and "are force and violence always at its origin?"

Although Rousseau does not use the term "foundation", it seems that the origin of Rousseau's "institution" or "institutions" should be fundamentally distanced from violence, as well as from various fantasies about transformed or incorporated power. There is a number of questions raised by Rousseau's work: what is the origin of the term "institution" in his work; why did he use the word "institution" in the title of his life project and why was this project ultimately beyond Rousseau's abilities; which "institutionalists" were Rousseau's predecessors. These questions call for new theoretical considerations on much more complicated problems related to a possible theory or philosophical thought on the institution. For example, is the theory of the institution really a comparative theory of various traditions of institutionalizations? In order to be called an institution, an institution has to be de facto institutionalized (again or all the time). For this reason, Rousseau introduced the syntagm 'l'esprit de l'institution'.

Institutions may be bad and in opposition to man ("toutes les institutions qui mettent l'homme en contradiction avec lui-même ne valent rien"), which is why Rousseau is trying to reestablish them and bring bringing them closer to human nature. His second intention is to purge or distance 'good institutions' from violence and thus stand against his famous predecessors (Hobbes, Hume, Pascal, etc.). Was this great and controversial theory about the proximity of violence and institutions first systematized in Rousseau's work, and then pushed aside?